

A close-up portrait of a woman with dark skin, looking slightly to her left. She is adjusting a white headwrap with vibrant yellow, blue, and pink geometric patterns. She wears a pink top with gold embroidery and a large, colorful, stylized face design. The background is a blurred, colorful pattern.

Gekomen om te delen

Een pleidooi voor een nieuwe
culturele ontmoeting

Tekst: Rien Seip / Beeld: HJ Hunter

Marlene Kaba maakt zich klaar om
in haar huiskamer te gaan bidden.

“België heeft ons zijn land gegeven, maar wat hebben wij België gegeven? Wij zijn niet alleen gekomen om te nemen, nee, je bent gekomen om te delen. Dus geef zonder iets terug te verwachten.”

Met deze indrukwekkende woorden opent Marième, een liberale moslima van Senegalese afkomst, haar ‘beliefs’ in de interactieve, multimediale documentaire *‘I Believe / De wereld in een wijk’*. En even verderop: ‘Migranten hebben hun bagage, intellectueel en praktisch. Politici willen dat niet accepteren.’ Marième geeft hiermee aan dat migratie ook migratie van kennis en kwaliteit impliceert, ten faveure van het gastland. De sleutelbegrippen van Marième’s beliefs zijn daarmee gegeven: gelijkwaardigheid en wederkerigheid.

Marième Kaba heeft een dreigbrief gekregen. De boodschap is: Er is geen plaats voor de islam. En als je dat niet bevalt, ga dan terug naar je eigen land.

Het debat polariseert

Sluit de hedendaagse visie op migratie hierbij aan? Allerminst, zou ik denken. Er is in Europa eerder sprake van een aanhoudende migratiekramp. De reacties op migratie worden beheerst door afweer en zelfbescherming. Het sluiten van de Europese buitengrenzen heet eufemistisch ‘opvang in de regio’. De inhumane gevolgen hiervan zien we met lede ogen aan maar worden op de koop toegelaten. Sommige lidstaten plaatsen hekken. Europa wordt fort Europa. Voor de vluchtelingen die we (moeten) toelaten is de situatie niet heel veel beter. We worstelen met mensonterende situaties in overvolle vluchtelingenkampen, niet uitvoerbare herverdelingsquota, te lange asielprocedures, problematische remigratie naar veilige landen (uitzetting), illegaliteit en – last but not least – inburgering. Want ook inburgering is geen sinecure in een samenleving met een politiek debat dat steeds verder

polariseert, ergens tussen vreemdelingenhaat en nationalisme enerzijds en gastvrijheid anderzijds. En alsof dit alles niet al lastig genoeg is, woedt er in het nabije oosten een ideologische oorlog uit naam van een religieus extremisme dat de menselijke verhoudingen en meningen binnen fort Europa verder op scherp zet.

Onze omgang met migranten en hun cultuur is nogal krampachtig

Moeten we hiermee maar leven of heeft dit wellicht te maken met een eenzijdige visie? Ik denk het laatste en ik zal proberen te schetsen hoe wij onszelf van de migratiekramp zouden kunnen en moeten bevrijden. Ik begin met de twee meest gehoorde bezwaren tegen migratie onder de loep te nemen.

Wederkerigheid is een sleutelbegrip

Een regelmatig aangevoerd bezwaar tegen migratie is dat migranten profiteren van onze welvaart terwijl er onder de autochtone bevolking nog zo veel armoede heerst. Het is een goed punt, maar gaat over sociaal beleid en niet over migratie. In ons neoliberale Europa, en eigenlijk de gehele wereld, is een eerlijke verdeling van de welvaart – in de zin van een ondergrens – nog steeds een grote uitdaging voor de samenleving en de politiek. In dit verband zijn de beliefs van Popeye en Gilbert behartenswaardig. Popeye – oud-marinier en zeeman – ventileert zijn scepsis in de richting van de overheid als het gaat om de bestrijding van sociale misère, terwijl Gilbert aangeeft dat zijn armoede hem niet belet om samen met zijn zoontje respectvol om te gaan met de andere culturen in zijn omgeving.

Een andere – en waarschijnlijk belangrijkere – veroorzaker van migratiekramp is de vrees voor aantasting van de eigen, nationale, cultuur. Dat pleegt in progressieve kringen te worden afgedaan als xenofobie, maar heeft ook een diepere laag. Cultuur is een krachtig kenmerk van mensen. De behoefte aan geborgenheid binnen de eigen cultuur van het hier en nu wordt door zeer velen gedeeld

Cultuur is een krachtige drager waarin mensen zich veilig en geborgen weten

en verdient respect. Wederkerigheid is daarbij een sleutelbegrip. Zoals de migrant respect verdient voor zijn culturele bagage, geldt dat evenzeer voor de autochtone cultuur. Er is dus niets mis met bescherming van de nationale cultuur, maar het buitensluiten van anderen is daarvoor niet nodig en wordt verwerpelijk als dat gebeurt uit een overtuiging van superioriteit. Wie de nationale cultuur in het centrum van de wereld plaatst vergeet bovendien dat die cultuur op zichzelf al een mix is en het resultaat van honderdduizenden jaren met volksverhuizingen en vermenging van dna. Kortom: migratie en vermenging zijn een feit, al heel lang en niets om bang voor te zijn. Interessant in dit verband is ook het manifest *This land is our land* van Suketu Metha. Metha wijst erop dat het Westen de meeste migratie zelf heeft veroorzaakt door eeuwenlange koloniale uitbuiting die nooit is opgehouden te bestaan: na de kolonisten kwamen de westerse multinationals. Het Westen heeft dus nogal wat boter op het hoofd als het migranten wil weren.

Als we migratie niet vrezen, kunnen we het dan ook vrijlaten? In onze realiteit is dat ingewikkeld. De wereld is opgedeeld in natiestaten die elk voor zich waken over

Tegenstanders van reclame hebben in Bressoux een bushokje beklad.

binnenlandse stabiliteit. Beperkingen aan migratie zijn daarvan een logisch gevolg, met natuurlijk de aantekening dat asiel bij oorlog en vervolging een algemeen aanvaarde humanitaire plicht is.

Verplichte inburgering komt voort uit superioriteitsdenken

Als verzet tegen migratie geen pas geeft of zelfs hypocriet is (Metha), komt al snel de vervolgvraag wat migratie dan concreet betekent voor de samenleving. Wat het meest is in het oog springt is de onderlinge confrontatie van culturen en religies. Hierbij zijn interessante observaties te maken. Zo blijken religieuze overtuigingen minder eenduidig te zijn als wel wordt aangenomen. Bij alle grote godsdiensten is een bandbreedte waarneembaar van liberaal ('light') tot een meer conservatieve interpretatie met strenge gedragsregels. Een opvallend bewijs hiervan zijn de homomoskeën en ook de beliefs van Ilou en Fouad wijzen sterk in die richting. Zij geven bovendien aan dat gebruiken vaak eerder cultureel dan religieus zijn bepaald. Anders dan Jan Leyers concludeert in zijn boek *Allah in Europa* lijkt er dus sprake te zijn van een bont palet. En dat geldt uiteraard niet alleen voor de migrant, maar ook voor de autochtoon.

Gaan wij in onze samenleving uit van een gelijkwaardigheid van culturen? En zo niet, hoe zou dat dan wel kunnen

In Wallonie is veel weerstand tegen rechts-populistische partijen. Tijdens verkiezingen in 2018 is dit affiche van 'La Droite' beklad.

om uit de kramp te komen? Een zinvol antwoord op deze vraag is pas mogelijk als je bereid bent om ook je eigen cultuur kritisch te observeren, en dat is geen eenvoudige opgave. Al te gemakkelijk heerst een gevoel van superioriteit. In Nederland gaat dit gepaard met verplichte inburgering. Er is natuurlijk niets mis met hulp bij integratie, bij het vinden van werk en bij het wegwijs maken van migranten in het regelwoud van onze samenleving. Maar inburgering gaat een flinke stap verder. Migrant worden ondergedompeld in onze normen en gebruiken en leggen examens af. De tenenkrommende kneuterigheid van deze examens, op een niveau dat groep 5 van de basisschool niet ontstijgt, is een belediging en minachting van de migrant.

Vrij maar stuurloos

De culturele ontmoeting wordt gereduceerd tot een verplichte overstap. Deze inburgeringsindustrie en -bureaucratie is om een aantal redenen misplaatst. Allereerst wordt de nadruk eenzijdig gelegd op de Nederlandse cultuur met de impliciete boodschap dat de migrant maar beter afstand kan nemen van de eigen cultuur. Dat is niet menselijk. Zoals ik al opmerkte is cultuur een krachtige drager waarin mensen zich veilig en geborgen weten. Waarom zouden wij dit niet gunnen aan migranten? Migrant geven bovendien aan dat het onderhouden van de band met hun land van afkomst en hun familie belangrijk is met het oog op een eventuele terugkeer en het uitwisselen van ervaringen over de impact van migratie. Graag zoeken zij zo samen met cultuurgenoten hun eigen weg in onze samenleving. Dit pleidooi wordt in het project overtuigend en invoelbaar verwoord door de beliefs van Ilou uit Niger (moslim) en de christelijke Syriër Abdullah. Het wijst in de richting dat inburgering succesvoller zal verlopen van binnenuit en zonder betutteling door de overheid.

In de tweede plaats is de heersende zelfingenomenheid met de westerse cultuur nogal misplaatst. Anno 2020 hebben wij individualisme, zelfverwerkelijking en het vergaren van bezit verheven tot het allerhoogste goed.

Gezonde kritiek op dit egocentrische idioom is ver te zoeken. Om met Jan Leyers te spreken: wij hebben zelf God gedood en nu is er voor ons geen waarheid meer. De Nederlandse rechtsfilosoof Kinneging (een liberaal) zet hier het belang tegenover van klassieke deugden zoals bescheidenheid, dienstbaarheid aan de samenleving en zorgzaamheid. Kortom: we wanen ons vrij maar zijn stuurloos, want ieder heeft zijn eigen waarheid. De straat en het internet zijn daardoor vrijplaatsen geworden voor verbaal vandalisme en beschimping van culturen, rassen en nationaliteiten. De meeste mensen deugen en vinden dit niet oké, maar de daadkracht ertegen ontbreekt. Dit is immers ieders vrijheid, nietwaar? Maar is het ook de vrijheid die we willen promoten bij onze nieuwe medeburgers?

In de derde plaats is ons inburgeringsprogramma eenzijdig gericht op de migrant. Dat lijkt logisch, maar er zou daarnaast zeker ook aandacht kunnen worden besteed aan objectieve voorlichting die bij de autochtone bevolking begrip kweekt voor andere culturen.

Kortom: we wanen ons vrij maar zijn stuurloos, want ieder heeft zijn eigen waarheid

Een verraderlijke en demoraliserende uiting van het superioriteitsdenken is ook het etnisch profileren door de politie. Ik vermeld dit apart omdat het in de beliefs van rapper Yassin en Fouad, voorzitter van het Cultureel Islamitisch Centrum Luik, opnieuw in alle scherpste naar voren komt.

Een dialoog zonder cultuurstrijd

De conclusie uit het voorafgaande is dat onze omgang met migranten en hun cultuur nogal krampachtig is. Dit gaat gepaard met voortdurend ongemak bij de migrant en het is een slechte voorbeeldfunctie voor de samenleving. Hoeveel beter zou het zijn om integratie te laten verlopen in een dialoog op basis van oprecht gevoelde gelijkwaardigheid? Zonder cultuurstrijd, maar met de beiderzijdse bereidheid om de rafelranden van de eigen cultuur onder ogen te zien. Want de ervaring leert dat culturen ook hun schaduwzijden hebben in de vorm van ideologisch extremisme of individuen die weinig boodschap hebben aan onderling respect.

Is een ontmoeting van culturen mogelijk op basis van universele waarden? Hierover bestaat veel intellectuele scepsis, ingegeven door onze verheerlijking van het individualisme en de overtuiging dat alle waarden subjectief zijn. Mijn overtuiging is een andere. De door de wereldgemeenschap erkende mensenrechten vormen een objectieve basis voor waarden die de subjectiviteit ontstijgen. Wel moeten we bij de praktische uitwerking

daarvan omzichtig blijven. Pasklare antwoorden zullen niet altijd voorhanden zijn en vervuiling van mensenrechten met misplaatst superioriteitsdenken ligt op de loer. Voor het vinden van deze delicate balans kunnen we inspiratie vinden in de getuigenissen van de bewoners van Bressoux in het I Believe-project.

Naleving universele waarden schiet tekort

In al hun diversiteit leven de gemeenschappen van Bressoux veelal naast elkaar en minder met elkaar. Tegelijkertijd uiten zij respect naar elkaar en onderkennen sommigen het belang van toenadering en zelfkritiek. De beliefs delen in ieder geval de overtuiging dat een vruchtbare samenleving van culturen – mét elkaar of naast elkaar – alleen kan plaatsvinden als we elkaars leven, gezondheid en persoonlijke waardigheid eerbiedigen. Dat is geen verrassing, want het is wat de meeste mensen vinden. Maar het probleem is: niet iedereen. Die kunnen we negeren, maar dat blijkt in de praktijk niet te werken. Wie haat zaait zal haat oogsten met als resultaat dat culturele groepen als geheel in een kwaad daglicht komen te staan en extremisme een aanzuigende werking krijgt.

Zowel aan onszelf als aan de migrantengemeenschappen zijn we daarom verplicht om de naleving van universele

De diversiteit in Europese steden zal de komende decennia groter worden, voorspellen wetenschappers. In Antwerpen zijn de 'oorspronkelijke' Belgen een minderheid geworden.

waarden effectief te handhaven. Daarin schieten we nog tekort, zowel praktisch als wat betreft juridische instrumenten. Deze overtuiging komt met kracht naar voren in de beliefs van de Yezidi Suleyman en de beliefs van met name Abdullah, Fouad en Marième. In feite pleiten zij voor een krachtdadig en massief statement van religieuze leiders en geloofsgenoten tegen de obscure fundamentalistische minderheid die het bederft voor de grote meerderheid van goedwillenden. Indachtig deze beliefs maak ik graag een schets van universele waarden die ons verder zouden kunnen brengen.

Is een ontmoeting van culturen mogelijk op basis van universele waarden?

Dreigen met geweld of de dood is fors over de grens, ongeacht het motief waarmee dat gebeurt. Dit geldt voor het belagen van andersdenkenden, maar bijvoorbeeld ook voor het sanctioneren van religieuze 'afvalligheid' en homofilie, of welke geaardheid dan ook. Dit lijkt een open deur, maar het blijkt in de praktijk nog niet zo eenvoudig te handhaven door de overheid. De actoren beroepen zich op het vrije woord en er is een sluipende overgang naar haat zaaien jegens groepen of individuen, waar het spanningsveld met de vrijheid van meningsuiting, even-

eens een universele waarde, pregnanter is. Toch vind ik dat we haat zaaien – in welke vorm dan ook – niet kunnen gedogen. Daarvoor is de menselijke natuur te ontvlambaar en de kleurrijke samenleving te kwetsbaar. Het is uitermate ontwrichtend voor het sociaal welbevinden van de mensen die het treft. Met de aantekening dat haat zaaien of racisme iets anders is dan satire! Ook zo'n lastig onderscheid waar we, gezien de regelmatig opduikende commotie, nog in mogen groeien.

Acceptatie in plaats van strijd

Een andere ontwrichtende praktijk is het uitdragen van disrespect voor de democratische rechtsstaat, zoals dat naar voren is gekomen uit undercoverjournalistiek. De heersende opvatting is dat dit valt onder de vrijheid van meningsuiting, maar ik vind dat een onverstandige keuze. Het laat radicalisme doorsudderen, vooral onder jongeren, met alle gevolgen van dien.

Lastiger is het met de orthodoxie die zich niet bedient van bedreigende taal, maar wel strenge gedragsregels uitdraagt, met soms als resultaat achterstelling van vrouwen, scheiding van jongens en meisjes en ontmoediging van de omgang met andersdenkenden. Dit doet zich niet alleen voor bij bepaalde stromingen van de islam, maar

Ex-marinier Popeye begrijpt waarom steeds meer mensen racistisch worden. Hij haat niet zozeer de migranten, maar de politici die niets doen voor gewone arbeiders, terwijl migranten wel geholpen worden.

ook bij orthodoxe christenen en de katholieke kerk (vrouwen kunnen geen priester zijn, nog niet). Dit staat op gespannen voet met de mensenrechten, maar is ook een vrucht van de godsdienstvrijheid, beschermd door diezelfde mensenrechten.

Het motto is: laten we ons verbinden door een gedeelde overtuiging, ook al zijn we cultureel verschillend

We moeten aanvaarden dat conservatisme een culturele variant is als alle andere. Wel speelt regelmatig de vraag op of het aanvaardbaar is dat kinderen – en jongeren – in het onderwijs en in parallelle scholen eenzijdig worden geïndoctrineerd met de ideologie van hun groep, waardoor bijvoorbeeld jonge vrouwen en potentiële dwarsdenkers hun zelfbeschikkingsrecht feitelijk en moreel verliezen. Dat lijkt mij niet verantwoord en ik vind hierbij steun in Fouad's beliefs die dit krachtig aan de kaak stelt.

Als we onszelf willen bevrijden van de migratiekramp hebben we migratie allereerst te aanvaarden als feit en als een ontmoeting op basis van wederkerigheid, in plaats van als een bedreiging. Vervolgens vraagt een vruchtbare

integratie in de moderne samenleving om een dialoog op basis van gelijkwaardigheid. Culturen en religies – autochtone én allochtone – verdienen daarbij in de basis acceptatie en geen strijd. Waar uiteenlopende culturen naast en met elkaar leven is er tegelijkertijd behoefte aan een uitwisseling en herijking van universele waarden die niet onderhandelbaar zijn en waardoor burgers zich comfortabel en veilig weten. Op onderdelen vraagt dat om nieuwe wetgeving, zoals door anderen al is gesignaleerd. Laten we dit vooral doen in samenspraak met voorlopers van de betrokken culturele gemeenschappen. Het zal hier en daar veel stof doen opwaaien, maar we moeten door die zure appel heen.

Conservatisme is een culturele variant als alle andere

Stop met inburgering in 'nationale waarden' en vervang dit door een intensief programma van voorlichting over culturen en universele waarden. Dit zal de participatie van migranten bevorderen en – waar dat wenselijk is – de band met het land van herkomst intact laten. Zo'n programma moet tevens bescherming bieden tegen eenzijdige indoctrinatie in het onderwijs.

Het motto is: laten we ons verbinden door een gedeelde overtuiging, ook al zijn we cultureel verschillend.

De grootste moskee van Bressoux 'El Itassam' viert het einde van de ramadan traditioneel met een groot kinderfeest.

Een motto dat voor 'verlichte' geesten én 'orthodoxen' in gelijke mate valide is. Dit alles vraagt om een andere manier van kijken naar migratie en naar onze nationale cultuur dan wat nu mainstream is.

Rien Seip
Mei 2020

De interactieve, multimediale documentaire 'I Believe / De wereld in een wijk' is gratis online te bekijken op www.ibelieve-project.com in het Nederlands, Engels en Frans.